

which has many inherent characteristics of the new global myth. The purpose of this article is to separate the mythological discourses of the modern Internet, which is achieved by the using of the methods of content analysis and virtual anthropology. In this article, an attempt to study the network mythological reality is made. The mythological study of Internet allows us to conclude that the network space is formed by the mythological reality; mythologists are increasingly developing the thematic of online mythology. Modification of the mythological environment by updating its component, such as computer mythology, and the formation of a new segment of mythological science, should become the subject of thorough research of specialists. In the general mythology of humankind, a new dimension has appeared which, in our opinion, is present in Internet.

Keywords: mythology, Internet, information society.

Добродум О. В., доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна, Київ), dobrodum.olga@gmail.com

Міфологія сучасного Інтернету

Наведені матеріали дозволяють фіксувати появу якісно нового у сенсі міфологічного прозелітизму і експансії міфу онлайн-простору, що має в собі багато іманентних характеристик нового глобального міфу. Метою даної статті є викремлення міфологічних дискурсів сучасного Інтернету, що досягається завдяки використанню методів контент-аналізу та віртуальної антропології. У даній статті зроблена спроба дослідження мережевої міфологічної реальності. Міфологічне дослідження Інтернету дозволяє дійти висновку, що простір мережі формується міфологічною реальністю, проблематика онлайн-міфології все більш активно розробляється міфологами. Модифікація міфологічного середовища за допомогою актуалізації такої її складової, як комп'ютерна міфологія, і формування нового сегменту міфологічної науки повинні стати предметом ґрунтовних досліджень фахівців. У загальній міфології людства з'явився новий вимір, який, на наш погляд, є присутнім в Інтернеті.

Ключові слова: міфологія, Інтернет, інформаційне суспільство.

* * *

УДК 1(091)(477)

Паласюк Г. Б., кандидат філософських наук, доцент кафедри іноземних мов, Тернопільський державний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського (Україна, Тернопіль), palasyukhb@gmail.com

Паласюк М. І., кандидат філософських наук, доцент кафедри української та іноземних мов, Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя (Україна, Тернопіль), palasyuk_mi@mail.ru

До питання впливу неоплатонічної філософії на формування вітчизняної філософської думки XVI–XVII ст.

Досліджується зв'язок філософської спадщини вітчизняних філософів XVI–XVII ст. з неоплатонічним вченням. На основі компаративного аналізу творів неоплатоніків і українських полемістів проаналізовано вплив ареопагітського неоплатонізму на формування концепції Бога та богопізнання у творчості Василя Суражського, Фікари, Клірика Острозького, К.–Т. Ставроцького. Показано вплив ідеї неоплатонічної тріадології на трактування догмату Трійці вітчизняними мислителями XVI–XVII ст.

Ключові слова: неоплатонічна філософія, вітчизняна філософська думка, Бог, богопізнання, неоплатонічна тріадологія, Трійця.

У релігій багатьох народів – халдеїв, перських магів, єгипетських жерців, орфіків, а також в античній філософії знаходимо сліди вчення про троїчність Божества. Та в жодному вченні ця ідея не розроблена так досконало, як в неоплатонізмі. Засновник і найяскравіший представник античного неоплатонізму у своїх роздумах найбільше уваги приділяв проблемі трьох основних іпостасей – Єдиного, Ума і Душі. Вони оформилися у його вченні в глибоко продуману діалектичну тріаду. Саме в Плотіна зустрічаємо геніальне передчуття християнської Трійці,

відображене в його тріадології, яка розсіяна по всіх його шести Енеадах, але в довершеному вигляді постає в трактаті «Про три первинні іпостасі» [1, с. 61].

Неоплатонізм був об'єктом і предметом вивчення багатьох поколінь учених різних країн. Теми неоплатонізму торкалися в своїх працях ряд авторів, серед них, насамперед, П. Адо, В. Андрушко, С. Данелія, О. Лосев, І. Мейєндорф, Ш. Нуцубідзе, Г. Прохоров та ін. Однак, поза увагою дослідників залишається проблема зв'язку спадщини українських мислителів з неоплатонічним ученням. З'ясовано лише деякі аспекти впливу неоплатонізму на розвиток української філософської думки. Цій проблемі присвячені праці В. Андрушка, М. Бичварова, В. Горського, І. Івана, М. Кашуби, В. Литвинова, В. Нічик, Я. Стратій та ін. Суттєво збагачує історико-філософські дослідження з цієї теми монографія І. Паславського [2], у якій дослідник розкриває роль неоплатонізму в розвитку реформаційно-гуманістичних ідей та простежує шляхи його поширення в Україні. Частково торкнувся цієї проблеми І. Мозговий у монографії «Неоплатонізм і християнство» [1], у якій досліджено освоєння неоплатонічної спадщини у філософії України від часів Київської Русі до XVII ст. Еволюції християнського неоплатонізму присвячена монографія Ю. Чорноморця «Візантійський неоплатонізм від Діонісія Ареопагіта до Геннадія Схоларія» [3].

Як відомо, специфікою християнського вирошення є уявлення про Бога як абсолютну єдність і безконечність. Разом з тим, згідно з основним християнським догматом, єдиний Бог виступає в трьох іпостасях: Бога–Отця, Бога–Сина і Бога–Духа Святого. Обґрунтування догмату Трійці завжди було чи не найскладнішою теолого-філософською проблемою християнства.

Ця ж проблема постає одною із центральних у філософських міркуваннях українських мислителів епохи Відродження. Її актуальність зумовлювалася полемічним спрямуванням проти католицького тлумачення догмату сходження Святого Духа (filioque), який став каменем спотикання у полеміці між православними і католиками. Перші твердили, що Святий Дух сходить лише від Отця, а другі – що й від Сина. Дискусії стосовно цього догмату змусили українських діячів звернутись до тринітарної проблематики.

Філософським підґрунтям для діяльності українських мислителів XVI–XVII ст. послужили витлумачені в контексті українського світоглядного менталітету ідеї неоплатонізму. Захищаючи позиції українського православ'я, в пошуках необхідної аргументації полемісти звертаються до творів отців церкви – каппадокійців, Максима Сповідника, Іоана Дамаскіна і, особливо, Псевдо-Діонісія Ареопагіта, які перебували під могутнім впливом неоплатонізму. Ідеї неоплатонізму пронизують і власні твори полемістів, видані в українських друкарнях. В цьому плані можна аргументовано говорити про вітчизняний варіант неоплатоніської філософії – український неоплатонізм XVI–XVII ст.

З огляду на те, що проблема впливу ідей неоплатонізму на трактування догмату Трійці українськими мислителями XVI–XVII ст. залишається і сьогодні маловивченою, вона стала предметом наукового осмислення у цій статті.

У наявному в полемічних творах острозьких книжників понятті триєдиного Бога об'єдналися переосмислені на ґрунті східного християнства три

іпостасі неоплатонівської тріади: неоплатонівське Єдине відповідало безначальному Отцю, Ум співвідносився з божественним Сином–логосом, а Світова Душа – з «животворящим духом». Найвищим авторитетом у питанні про суть єдиного Бога та його множинність у Трійці був Псевдо–Діонісій Ареопагіт. Осмислюючи проблему догмату Пресвятої Трійці, острозькі книжники обстоювали думку про внутрішню єдність триіпостасного божества – Свята Трійця є в «троїці одиниця».

Намагаючись викласти своє трактування догмату Трійці, розкрити у доступній йому теологічній формі діалектику єдиного і множинного, Василь Суразький стверджує: «Три бо єдинь Богъ, равни и совокуплени божеством, соединени разделительне и разделени соедельнительни» [4, с. 55]. З метою дохідливішого пояснення свого бачення цієї проблеми мислитель проводить аналогію між Трійцею і сонцем. Як неможливо відокремити сонце і світло, яке воно випромінює, так Син і Дух Святий нерозривні з Отцем і один з одним, стверджує він. І подібно до того, як у людині розум, слово і дух одне в одному нерозривно містяться й одне в одне не перетворюються, так і в єдиній Божественній істоті злилися у вічній єдності «безначальный» Отець і співвічні і породжені ним «собезначальный» Син і «соприсносущный» Дух [4, с. 57].

Багато уваги приділяв проблемі догмату Трійці один з провідних полемістів Кирило–Транквіліон Ставроецький. Аналіз його твору «Зерцало богословії» показує, що у своїх роздумах про Трійцю він близький до ідей Псевдо–Діонісія Ареопагіта. Полеміст розрізняв три іпостасі Бога, які хоч і перебувають у єдності, та не зливаються в одне: «Разділяєт же ся божество въ три ипостаси и лица и свойства, в триименное: въ Отца и Сина и Святого Духа; нероздільно же битністю завше битною и истністю, величеством, владою, царством, силою, волею, радою, мудростю, предвічностю і вічностю» [5, с. 215].

У своїх творах полемісти розвивали концепцію субстанційної трансцендентності й іманентності триєдиного Бога. У їхньому розумінні Бог постає як трансцендентний, тобто такий, що перебуває за межами людського буття, мислення і пізнання, перевершуючи все своєю природою. Причому, таке трактування Бога ґрунтувалось на сприйнятті його першої іпостасі – Бога–Отця. Корені цієї концепції сягають вчення неоплатоніків про абсолютну трансцендентність Єдиного, яке тлумачиться ними як безначальність (ненароджуваність) і незмінність, замкнута в собі самодостатня єдність, яка «перебуває по той бік мислення, вище самого буття і сутності» [6, с. 115].

У розумінні полемістів поняття Бога, крім того, що воно було релігійним поняттям, включало ще і філософське уявлення про субстанцію, оскільки Бог, як і в неоплатоніків, наділявся атрибутами вічності й безконечності. Сенс кожної божої субстанції полягав у тому, що Отець вважався праосновою чистого буття, Син – народжений ним логос, смислове оформлення буття, а Дух – початок, який творить на основі поєднання буття і логосу.

Клірик Острозький (кін. XVI – поч. XVII ст.), один з найталановитіших полемістів свого часу, писав: «Один Бог, – Отець Слова живого, сповнений премудрості й могутності, досконалий образ вічного буття, Отець

одного Сина і один Господь, один від одного, Бог від Бога, подоба і образ Божества, і Слово діяльне, премудрість вседержительна, всього творець і могутність... Син правдивий правдивого Отця, невідомий невідомого, невимовний невимовного, безсмертний безсмертного, завжди існуючий завжди існуючого...один Бог, який перед усім і над усім в усьому» [7, с. 452–453].

І в неоплатонізмі, і в християнстві перша божественна іпостась породжує другу. Неоплатонічне Єдине, залишаючись абсолютно непорушним і ніби звертаючись до самого себе і споглядаючи себе, еманує другу божественну іпостась – Ум або Дух. Ум Плотина є принципом всякого буття, абсолютно самостійним і незалежним. На противагу простому й без'якісному Єдиному, Ум є реальною об'єктивациєю його змісту і актуалізацією його творчої потенції. Хоч він існує поряд з Єдиним і є ніби другим Богом, проте як породження Єдиного за своєю гідністю є нижчим від нього.

Вчення про другу іпостась Пресвятої Трійці – Бога–Сина є серцевиною тринітарного вчення в християнстві. Згідно з основними догматами, Син Божий Єдинородний Отцю, народжений одвічно, нестворений, єдиносущний Отцю і водночас спаситель. Син був народжений Отцем із своєї сутності як Слово (Логос) і споконвічно перебував з ним. Однак, на відміну від Трійці, між складовими неоплатонічної тріади немає рівності, оскільки за часом і досконалістю третя йде за другою, а друга – за першою. Крім того, структура тріади субординаційна, оскільки перше (Єдине) породжує друге (Ум), а друге – третє (Світову Душу), тоді як згідно з греко–візантійською православною версією перша особа (Отець) народжує другу (Сина) і третю (Духа Святого).

Більшість українських мислителів дотримувались православної інтерпретації основоположного християнського догмату Трійці, що базувалась на неоплатонівській традиції. Однак, обстоюючи думку про рівносутність Осіб–іпостасей, вони не приймають введений католиками в структуру Трійці принцип субординації.

І тріада, і Трійця передбачають буття третьої іпостасі. Нею у неоплатонізмі є Світова Душа як остання ланка, що замикає іманентний процес діалектичного саморозвитку Єдиного. Плотін стверджував, що, як і Єдине, Ум переповнюється, переливається через край і за допомогою Єдиного породжує Світову Душу, яка відноситься до Ума так, як Ум до Єдиного і за божественною гідністю є нижчою за нього. Отже, Світова Душа отримує свою іпостась від Ума і є його образом (eidos), так само, як Ум є образом Єдиного.

Плотін приписує їй функції Деміурга, творця світу і всіх істот, який оживлює Космос, розташовує все у відповідності з ієрархією буття і перебуває в кожній його частині. Світова Душа утворює нижчу межу надчуттєвого світу, а кожна з її частин розпадається на множинність окремих Душ.

У християнстві як Отець ніколи не був без Слова, так і Слово – без Духа, який проявляє його силу. Згідно з греко–візантійською православною версією, Святий Дух походить тільки Бога–Отця, а Бог–Син вважається іпостассю, рівною Святому Духу. Католицька теологія в уявлення про осіб божественної Трійці вносить поняття ієрархічності і надає тлумаченню триєдності еманційних і субординаційних рис. Таке трактування

давало підставу її теоретикам розглядати другу, а особливо третю особу Трійці, завдяки яким, на їх думку, відбувалось спілкування вищої сили з людиною, як божество нижчого порядку.

Розглядаючи проблему «о равенстве персон бозьс[ь]ких», К.–Т. Ставровецький писав: «А в тих персонах бозьс[ь]ких ведле присносущнаго битія их німаш ні єдиної персони первійшей и послідней, но всі три равни, без початку и без конца, предвічни і вічни. А если би кто простотою или от еретиков змишляв, яковой персоні бозьс[ь]кой початок под. часом и літи, таковий Арієвим недругом зловірія сліпотует» [5, с. 215]. Цими словами К.–Т. Ставровецький, посилаючись на Псевдо–Діонісія Ареопагіта, стверджував рівність всіх трьох осіб Пресвятої Трійці. Жодна з них не є ні первісною, ні останньою, всі вічні, хоч і мають свої «власности»: Отець є «нерожденіє», Син – «рожденіє», Дух святий – «исхожденіє» [Там само]. Критикуючи аріанство, мислитель спростовував положення католицького віровчення, згідно з яким існує не лише Святий Дух, що походить від Отця, а й Святий Дух дарів – благодать, який походить від Сина.

Прагнучи довести неспроможність католицького вчення про два джерела походження Святого Духа, за допомогою якого римські богослови обґрунтовували верховенство папи над усім християнським світом, острозькі книжники спиралися на ідеї неоплатонізму, обґрунтовані у творах Плотіна і Прокла, а також на східнопатристичну філософську спадщину. «Исходитъ убо духъ святый отъ отца неисходне, – пояснює Василь Суразький, – якоже и сынъ родися отъ отца неотлучне, присто въ отци и во друг друзе пребывуше, несмесне и неразделне, неизреченне и непостежиме [4, с. 57]. У своїх намаганнях спростувати католицьке трактування догмата (filioque) полеміст наполегливо проводить думку, що Отець посилає Святого Духа і народжує сина. Подібно до того, як джерелом походження людського слова, вимовленого устами, є розум, тобто воно причетне духу, ним створюється, тимчасом як обидва – слово і дух – здобувають своє буття від розуму з тією лише різницею, що одне є «ражательне», а інше – «исходительне», так і Отець є джерелом і коренем, від якого народився Син – слово (логос) і Дух, що супроводжує його і виявляє його дію [4, с. 62].

Подібну думку висловлює у рецензії на твір К.–Т. Ставровецького «Зерцало богословія» Йов Княгинецький. Як і Василь Суразький, він наголошує, що стосовно божественної Трійці з метою заперечення католицького догмата filioque слід підкреслювати, що Святий Дух походить тільки від Бога–Отця і ні в якому разі не від Бога–Сина. У своїй негативній рецензії Йов Княгинецький звертає увагу автора твору на неправильно вжитий, на його думку, термін. К.–Т. Ставровецький стверджує, що Дух Святий «исходит(ь)» на «чины ангельскіи». Термін «исхожденіє», вважає Княгинецький, може використовуватися лише стосовно божественної Трійці, а щодо ангельських чинів можна вживати лише термін «действие». Таким чином показується відмінність Трійці від ангелів і земних творів.

На думку острозьких книжників, будучи присутнім у світі у всій своїй повноті, Бог все наповнює собою й одухотворює завдяки третій іпостасі Трійці – «животворящому духові». Через Духа Бог входить в людську Душу і, перебуваючи в людині, дарує їй пізнання

про себе. Його присутність у людській душі визначає високу цінність «внутрішньої людини», пізнання якої стає найвищою метою людського самоутвердження.

І в неоплатонізмі, і в християнстві триєдина божественна істота є першопричиною всього та метою, до якої прагне людина, що намагається пізнати Бога, злитися з божественною природою.

Перша верховна іпостась Плотіна є непізнаваною, її не можна якимось чином пояснити чи виразити: «Верховне начало недоступне ні найменуванню словом, ні чуттєвому сприйняттю, ні науковому пізнанню [6, с. 320–321]. Мислитель стверджує, що ми не здатні сказати, що таке Бог і можемо «швидше заперечувати в ньому те, що воно не є, ніж стверджувати те, що воно є» [Там само, с. 158]. Заперечуючи будь–які акциденції божества, Плотін започаткував теоретичне обґрунтування апофатичного богослов'я, яке набуло свого дальшого розвитку в християнстві. Класичного вигляду ідея непізнаваності Бога набула в «Корпусі Ареопагітик» Псевдо–Діонісія Ареопагіта. У своєму найкоротшому трактаті «Про містичне богослов'я» мислитель слідом за Плотіном детально обґрунтовує ідею непізнаваності Бога і підкреслює, що апофатичний шлях є єдино правильним і досконалим.

Виходячи з розробленої Плотіном і Псевдо–Діонісієм Ареопагітом апофатичної теології, українські мислителі підкреслювали абсолютну невизначеність триєдиного Бога. Жодне визначення Бога, на їх думку, не може охопити безконечності божественної природи.

Василь Суразький наголошував, що «божественные догматы выше всякого помысла», тому вони «вірою токмо зрима и познаваема» [4, с. 33]. Апофатичний метод він вважав єдино можливим способом пізнання Бога, бо Богові не можна приписувати жодного з понять, які стосуються земного світу. Навіть визначення «Бог–Отець», «Бог–Цар» є безпредметні, оскільки «Бог не спить», «не упивається», «з чрева не рождає» і не може «где на особном місці стояти», оскільки він «везде бо єсть и все наполняет» [Там само, с. 53].

Кирило–Транквіліон Ставровецький також підкреслював непізнаваність Бога, його недоступність для людського розуму і почуттів, критикував спроби приписати божеству якості, притаманні людині. Найбільш адекватним способом осмислення божественної сутності, стверджує він, є послідовне заперечення будь–яких властивостей і атрибутів, які спостерігаються в речах навколишнього світу. Відкидаючи звинувачення в тому, що своїм «отреченієм» він зводить Бога в небуття, Ставровецький писав: «Непостиженієм постизаю непостежимого Бога» [4, с. 213].

Отже, аналіз творів українських мислителів XVI–XVII ст. свідчить, що у більшості з них наявні елементи неоплатонізму. Це був переважно середньовічний неоплатонізм у його ареопагітському тлумаченні. У руслі ареопагітської традиції осмислюється в українській філософській думці цього часу і тринітарна проблема.

Список використаних джерел

1. Мозговий І. П. Неоплатонізм і християнство / І. П. Мозговий. – Суми: Видавництво «Козацький вал», 1997. – 216 с.
2. Паславський І. В. З історії розвитку філософських ідей в Україні в XVI – першій половині XVII ст. / І. В. Паславський. – К.: Наук. думка, 1984. – 127 с.

3. Чорноморець Ю. П. Візантійський неоплатонізм від Діонісія Ареопігита до Геннадія Схоларія / Ю. П. Чорноморець. – К.: Дух і Літера, 2010. – 568 с.

4. Суражский Василий. О единой истинной православной вере и о святой соборной апостольской церкви откуда начало приняла и како повсюду распрострися / Василий Суражский. – Острог, 1588.

5. Пам'ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI – поч. XVII ст.): Тексти і дослідження. – К.: Путь к истине, 1991. – 288 с.

6. Плотин. Эннеады / Плотин. – К., 1995.

7. Острожский Клирик. История о разбойничьем Флорентийском соборе / Памятки полемической литературы в Западной Руси // Клирик Острожский. – СПб., 1903.

References

1. Mozhovyi I. P. Neoplatonizm i khrystyanstvo / I. P. Mozhovyi. – Sumy: Vydavnytstvo «Kozatskyi val», 1997. – 216 s.

2. Paslavskiy I. V. Z istorii rozvytku filozofskyykh idii v Ukraini v XVI – pershii polovyni XVII st. / I. V. Paslavskiy. – K.: Nauk. dumka, 1984. – 127 s.

3. Chornomoretz Yu. P. Visantiyskiy neoplatonizm vid Dionisiia Areopahita do Hennadiia Skholariia / Yu. P. Chornomoretz. – K.: Dukh i Litera, 2010. – 568 s.

4. Surazhskii Vasilii. O yedinoi istinnoi pravoslavnoi verie i o sviatoi sobornoj apostolskoi cerkvi otkudu nachalo priniala i kako povsiudu rasprostresia / Vasilii Surazhskii. – Ostroh, 1588.

5. Pamiatky bratskykh shkil na Ukraini (kinets XVI – poch. XVII st.): Teksty i doslidzhennia. – K.: Put k istinie, 1991. – 288 s.

6. Plotin. Enneady / Plotin. – K., 1997.

7. Ostrozhs'kii Klirik. Istoria o razboinichim Florentiiskom sobore / Pamiatki poliemicheiskoi litieratury v Zapadnoi Rusi // Klirik Ostrozhs'kii. – SPb., 1903.

Palasyuk H. B., Ph. D., Assistant Professor of Foreign Languages Department of I. Horbachevsky Ternopil State Medical University (Ukraine, Ternopil), palasyukhb@gmail.com

Palasyuk M. I., Ph. D., Assistant Professor of Ukrainian and Foreign Languages Department of Ternopil Ivan Puluj National Technical University (Ukraine, Ternopil), palasyuk_mi@mail.ru

The problem of neoplatonist philosophy influence of formation of national philosophical ideas in XVI–XVII cc

The article deals with interrelation of philosophical heritage of national sophists with neoplatonic doctrine. Based on the comparative analysis of neoplatonist works and ideas of Ukrainian polemicists, an impact of Areopagite neoplatonism on formation of the concept of God and knowledge of God in the works of Vasyl Surazhskiy, Kliryk, Ostrozkyi, K–T. Stavrovetskyi. The research also shows the influence of neoplatonic triadology ideas on rendering the Trinity canon by national thinkers of XVI–XVII cc.

Keywords: Neoplatonist philosophy, national philosophic ideas, God, knowledge of God, Neoplatonic triadology, Trinity.

* * *

УДК 130.123.1

Шпачинський І. Л.,
кандидат філософських наук, доцент,
Миколаївський національний
університет ім. В. О. Сухомлинського
(Україна, Миколаїв), migeya@ukr.net

Щодо деяких особливостей релігійної складової крос-культурних комунікацій в сучасному українському соціумі

Метою нашої роботи є проаналізувати і висвітлити шляхи і методи покращення соціального устрою, зокрема спираючись на дослідження такої духовної сфери, як релігія, у порівнянні закордонного досвіду із вітчизняним. У роботі використовувались прийоми аналітичного філософського методу в рамках системного підходу.

Автором, зокрема, здійснено порівняльний аналіз відношення до праці і відповідним матеріальним благополуччям в межах таких сучасних релігійних течій, як християнство та рідновірство, з висвітленням як їх спільності,

так і відмінності щодо особливостей застосування у країнах проживання. Висновки можуть бути прийнятними у такій сфері наукових розвідок, як шляхи і методи покращення крос-культурних комунікацій на сучасному етапі становлення України як правової соціальної держави.

Ключові слова: крос-культурні комунікації, протестантизм, рідновірство, синкретизм.

Підставою для аналізу відповідного напрямку досліджень є актуальність постійного розширення мультикультурного простору нашої країни і необхідність вдосконалення відповідних крос-культурних комунікацій. Але якого роду «зацікавленість» нас хвилює? Різноманітність усіх аспектів, дійсно, в межах однієї публікації висвітлити не представляється можливим. Тому зупинимось тільки на деяких з них.

Отже, своєрідним «поштовхом» до написання публікації була Міжнародна наукова конференція «Реформація і сучасний світ (Філософія. Богослов'я. Наука)», присвячена 500-річчю Реформації і організована на базі філософського факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова 28–29 вересня 2017 року, у якій автор приймав участь. В матеріалах конференції, зокрема, відмічалось, що обговорювалося широке коло публічних дискусій про міжконфесійний діалог, толерантність та екуменізм, суперечливий і нерозривний зв'язок науки та релігії, діяльну участь релігійних організацій у драматичних суспільно-політичних перетвореннях в сучасній Україні на переламному етапі її розвитку – можливо, не менш визначальному, ніж у часи Мартіна Лютера [1]. Серед усіх цих напрямків роботи конференції хотілося б, в першу чергу, розвинути такий, як «Вплив філософських і богословських ідей Реформації на економічні і політичні процеси сучасного суспільства». І це цілком обгрунтовано, оскільки, як відомо, саме «економіка визначає можливості та міць держави» [2, с. 93].

Аналіз можливо розпочати з такого відомого факту, як те, що релігія впливає на економічну успішність соціуму. У християнському світі протестанти фінансово найуспішніші, католики – десь посередині, а православні країни – в основному відстали і приречені на бідність. Феномен помітив і спробував пояснити ще Макс Вебер у праці «Протестантська етика і дух капіталізму». Пізніше вченого багато критикували, однак основа теорії жива й досі: «релігія визначає економічну ідеологію суспільства» [3]. У праці Вебера, в свою чергу, відмічається, що для протестантів спасіння душі виражається у тому, наскільки ти успішний у мирському житті, найвище завдання якого – виконання професійного обов'язку, а соціальна й економічна успішність показує, що людина робить все правильно, Бог з нею і всіляко їй сприяє. Для православ'я ж (особливо українського та російського, куди православ'я прийшло у варіанті аскетичного візантійського монашества) характерна «негативна» господарська етика, через неявну зневагу до матеріального, і тенденцію ставлення до праці, як до необхідного зла з обов'язковою акцентуацією на її «тяжкості»: «Ліпше жменя спокою, ніж дві жмені тяжкої праці й гонити за вітром» (Екклезіяста 4:6); «Немає нічого ліпшого для людини, ніж їсти та пити і тішитися своєю тяжкою працею» (Екклезіяста 2:24). Та й, взагалі, православ'я від самого «початку» наголошує, що через гріх ми приречені на тяжку роботу, оскільки Бог сказав Адамові: «За те, що ти послухав голосу жінки своєї та їв з того дерева, що Я наказав був тобі, говорячи: Від нього